

A szülők kultúraátadó szerepének változásai, és azok hatása napjainkban

Tóke Anita

toke.anita@szte.hu

SZTE Juhász Gyula Gyakorló Általános és Alapfokú Művészeti Iskolája,
Napközi Otthonos Óvodája

Pedagógusként és szülőként is foglalkoztat a média, a digitalizáció a gyermek tevékenységében. Ezért célozom, hogy szakirodalmi betekintést nyerjek a gyermekek, a társadalom, a média és a digitalizációs szokások jelenlegi állapotába. A gyermekek generációs szokásainak a feltérképezésével szocializációs szerepükkel való kapcsolatukat tekintem át. Távlati célom feltárni és megvizsgálni a szülők és a gyermekek szempontjából az internet- és médiafogyasztási folyamatokat. Meggyőződésem, hogy gyermekeink oktatását és nevelését akkor végezhetjük sikeresebb, ha pontosan ismerjük a média életükre, tudásukra, személyiségükre, szocializációs folyamataikra gyakorolt hatását. Ezen folyamatok pontos ismerete és értékelése segítségével alakítható ki produktív együttműködés pedagógus és szülő között a gyermekek érdekében.

Kulcsszavak: kultúra, generáció, média

Bevezetés

A legrégebbi és legmeghatározóbb nevelési tényező a család, amelyben a tagok teljes személyiségükkel vesznek részt, biztosítva a gyermekeknek az éréshöz és fejlődéshez szükséges feltételeket. Mindeközben magatartási- és szerepmintákat, családi és társadalmi értékrendszert közvetít, felkészítve az egyént a társadalmi szerepvállalásra.

Napjainkra nagymértékben megváltozott a fiatal, azon belül is a Z és az Alfa generáció társadalmi, gazdasági és kulturális helyzete (uniformizálódás, új kulturális profilk stb.). Ennek megfelelően változott a szülők szerepe a digitális korban. Komoly kérdéssé vált, hogy megbirkóznak-e a dinamikus változó kihívásokkal, valamint, hogy milyen hatással van a „fordított szocializáció” a felnőttek és a fiatalok közötti viszonyra. Fontos szerepet tölt be ebben a folyamatban a kultúra horizontális közvetítésének erősödése, valamint az internet és a média egyre erősödő szerepe.

Elődleges feladat a holisztikus szemléletet alkalmazása, a lehető legtöbb szempontból meg kell ismerni azokat a társadalmi, szocioökonómiai, fejlődéslélektani és pszichológiai kereteket, amelyek között a változások végbemennek.

Médiahasználati szokások

A gyerekek médiahasználati szokásai a technika rohamos fejlődésének megfelelően folyamatosan és gyorsan változnak; mikrogenerációk kialakulásának lehetünk szemtanúi, jelentősen eltérő szokásokkal, ismeretekkel, gyakorlattal. Ennek megfelelően a szülői szerepeknek, feladatoknak és elvárásoknak is dinamikusan változniuk kellene. Mindezt nagyban befolyásolják a nemek különbségei, valamint a szocioökonómiai háttér. Ennek megfelelően a magyar gyerekek médiahasználati szokásainak adott időben történő feltérképezése igen átfogó és összetett kutatást igényelne, amely minden bizonnyal hasznos és tanulságos információkat tárna fel.

Számomra azonban gyakorlati haszna azoknak a tényeknek, és összegyűjtött ismereteknek lehet, amelyek az általam nevelt és oktatott tanulókra, valamint az ő szüleik gyakorlatára vonatkoznak. Fontos és idevágó kérdés ez azért is, mert ezeket a gyereket ez év szeptemberétől már tanítom, így a kapott információk nagymértékben hozzájárulnak megismerésükhöz, esetleges tanulási, magatartási, beilleszkedési problémáik megismeréséhez. Hiszem, hogy a mai gyerekeket egyre kevésbé lehet megérteni médiakörnyezetük ismerete nélkül. A gyerekek médiahasználati szokásai, médiaélményei hatást gyakorolnak viselkedésükre, társaikhoz való viszonyukra, közösségen belüli helyükre, és árulkodnak a gyermekek családon belüli helyzetéről, az őket körülvevő felnőtt figyelem mértékéről, minőségéről, erősségéről.

Társadalmi változások

Az elmúlt harminc évben hazánkban három, egymással összefonódó, a gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyokat jelentősen átrendező változás ment végbe: a rendszerváltás, a globalizáció és az információs társadalom kialakulása.

Ebben az átstrukturált világban lehetünk szemtanúi annak, hogyan változik a felnőttek és a gyerekek viszonya, a generációk közti hangneme; milyen új jogok és szükségletek jelennek meg az ifúság részéről, és hogy hogyan rendeződik át a generációk közti hierarchia. Nyomon követhetjük, hogyan rajzolódik ki egyre élesebb különbség az információszerzés, a kapcsolattartás és a szabadidő eltöltésének formái tekintetében az egymást követő korosztályok között.

21. századi társadalmunkban a szekularizáció, az individualizáció, az emancipáció, a női karrier, a szexuális tabuk felszámolása, a szexuális jogok érvényesítése és sok egyéb tényező hatására már nem egyetlen családmodell létezik, és a családon belüli hagyományosnak nevezhető szerepek is gyökeresen megváltoztak. Az alternatív családmodellek sokaságában élő szülők a szocializáció elsődrendű közvetítői, a kultúrákövetítés első számú szereplői. Ők adnak keretet annak a folyamatnak, amely során a gyermek elsajátítja az adott kultúra értékeit, szokásait, normáit. Teszik ezt úgy, hogy egyre kevesebb

időt képesek gyermekeikre fordítani, amit a nevelésükre fordított anyagiak növelésével kompenzálnak.

A szociális közösségek

A család egy informális csoport, amely mintát nyújt a különböző szerepkapcsolatokra, szimmetrikus és aszimmetrikus viszonyokra, megmutatja a szerepek státuszértékét, a státuszok hierarchiáját és a kölcsönösség elvét. És mindeközben a szülők folyamatosan „fordítanak”. Magyarazatot adnak a gyermeket körülvevő világ jelenségeire, eseményeire, azok látható, illetve nem látható okaira úgy, hogy azt ő az éppen adott értelmi színvonalán megértse. Ez segíti a fizikai és a társas világba való eligazodás képességének kialakításában, azaz a környezethez való alkalmazkodásban (Kósa, 2004).

A gyermek másodlagos szocializációs közege az óvoda, valamint az iskola, ahol az egyén a társadalom által fontosnak tartott normákkal, értékekkel találkozik, miközben megismer az addig ismerttől eltérő világértelmezéseket, másfajta hierarchiakat is. A családhoz fűződő érzelmi viszonya lazulni kezd, és elkezdődik a szerepek bevéálásának megtapasztalása a kortárs csoportokban (Kósa, 2004).

A kortárs csoportok szerepe a szabadidős térben egyre erősebbé válik. Míg a hagyományos szocializációs terek (család, iskola) hatása gyengül, addig a kortárs csoport, mint interakciós közeg befolyása egyre nő. Ebben a közegben van lehetősége az egyének gyakorolnia az önkéntességet, hiszen ezekhez a csoportokhoz szabadon lehet csatlakozni, illetve kilépni belőlük, és a kölcsönösség elvét, és ebben a közegben végezhet saját maga számára fontos és hasznos tevékenységeket (játék, szórakozás), szabadon rendelkezhet az idejével. Itt nincs előre meghatározott hatalom és hierarchia (Kósa, 2004).

A fiatalok sajátos szimbólumokkal hoznak létre különböző csoportosulásokat. Ezek a szimbólumok mára globalizálttá váltak (pl. emo, „plázacica”). Napjaink ifjúságáról bátran kijelenthetjük, hogy ha a világ különböző kultúrájú országaiban élő kortársakkal összevetjük őket, jobban hasonlítanak egymásra, mint saját kultúrájuk idősebb tagjaira. Bár a környezet, amelybe ezek a fiatalok születtek, rengeteg alapvető részletben különbözik, eltérőek a kulturális szokások, a társadalmi szerepek, a családi struktúrák, a nyelv, a történelmi háttér, a hiedelem-, hagyomány- és normarendszer, azaz a szocializációs háttér, mégis létezik egy közös tényező, amely mindegyikük fejlődése során jelen van. Környezetük szerves részévé vált a média. A globalizáció mai szintjén a térben, gazdasági és kulturális viszonyok tekintetében egymástól távol élő tinédzserek ugyanazokat a divatmárkákat és stílusokat részesítik előnyben; ugyanazokkal a játékokkal játszanak, ugyanazokért az előadókért és slágerekért rajonganak; ugyanazokat a sztárokat, színészeket, sportolókat tekintik példaképnek (Kósa, 2004).

A médiatér

A médiatér tipológiája szerint az „újmédia” korát éljük, amely a digitális kommunikáció révén létrejövő médiaeszközök összességét jelenti. Ezen belül a web-egyres szolgáltatásoknál a szolgáltató biztosítja a tartalmakat, míg a web 2.0 esetén maga a közösség hozza létre, osztja meg, véleményezi azokat, így a felhasználókból tartalomkészítők lettek, és a tudásmegosztás interaktív folyamattá vált (*Jakab, 2011*).

A fiatalok média- és kultúrafogyasztása ma már egyértelműen az internet köré szerveződik. Nélkülözhetetlen színtere mindennapi kommunikációjuknak, társas kapcsolataik kialakításának és ápolásának, önkifejezésüknek, információszerzésüknek, tanulásuknak, szórakozásuknak. Ez a korosztály kevésbé érdeklődik az igényesebbnek tartott kulturális produktumok iránt, mint elődjai, viszont annál öntudatosabban hozza létre saját kultúráját. A „magas” kultúra és a könnyen fogyasztható „alacsony” kultúra sajátos elegye jelenik meg a kulturális palettájukon. Mindez persze globálisan és uniformizálva, hiszen a médiaeszközök a fiatalok szórakoztatásának érdekében minél könnyebben elérhető és megérthető tartalmakat kínálnak (*Jakab, 2011*).

Napjainkban a szocializáció folyamán az egyénnek döntően önmagát kell felépítenie, a médiumok nyújtotta ismeret és tudás feldolgozása és beépítése során. De mi nyújt számára segítséget annak eldöntésében, hogy ez az ismeret és tudás számára megfelelő, autentikus és helytálló-e, egy olyan társadalmi hierarchiában, ahol a család, a szülők és az iskola szerepe háttérbe szorul?

A médiumoknak a gyermekekre gyakorolt hatását vizsgáló szakemberek meglátásai két véglet közé esnek. Amíg *Niel Postman* (1994) a médiatechnológia ártalmas és veszélyes hatásaival szemben védelemre szoruló, védtelen és sebezhető gyermekeket vizualizál, addig *Don Tapscott* (2021) szerint a gyermekek velük született bölcsességükkel irányított tudásszomjának kielégítésére csak a médiumok jelenthetnek megoldást. Az mindenképp elmondható, hogy a gyermekeket érő, „kívülről” érkező hatások döntően befolyásolják eljövendő felnőtt mivoltuk személyiségét, fogyasztói magatartását, életkori sajátosságaikból adódóan azonban különböző szinten védtelenek és kiszolgáltatottak. Az is nyilvánvaló, hogy a tartalmában és idejében kontrollálatlan médiahasználat, valamint a személyes kapcsolatok beszűkülése aggasztó tényező, mindamellet, hogy a térbeli távolságok miatt ez idáig akadályozott barátságok, ismeretségek, társas tevékenységek lehetősége igen vonzó.

A túlzott média- és azon belül leginkább az internethasználatra vonatkozólag is létezik egy optimista álláspont, amely szerint a modern eszköz idővel mindig szerves részévé válik a mindennapok egészséges gyakorlatának. Ha ez nem így történik, annak már egy eleve meglévő pszichés probléma az oka. Ezzel szemben a pesszimista álláspont veszélyes személyiségformáló hatásokat és függőséget feltételez.

Generációs különbségek a digitalizációban

Az idősebb korosztályoktól való rohamos és néha áthidalhatatlan eltávolodás okai között szerepel az informatika, elektronika és ezek eszközeinek villámgyors fejlődése. *Marc Prensky* (2001) digitális bevándorlónak nevezi a digitális korszak előtt szocializálódottakat, akik bármennyire próbálják elsajátítani a technológia terminológiáját, számukra az mindig idegen nyelv marad. Velük szemben a digitális bennszülöttek szinte az „anyatejjel szívták magukba” a technológiahasználatot.

Ma már a fiatal nemzedéken belül is mikrogenerációk jönnek létre, attól függően, hogy az egyének az elektronikai eszközök fejlődésének mely időszakában születtek (*Stein*, 2013). Az azonban tagadhatatlan, hogy mára mindannyian digitális környezetben élünk, így mindannyiunk gondolkodásmódja, viselkedése nagymértékben megváltozott. A miliő, amelyben a gyermekek idejük nagy részét töltik különböző tevékenységeik során ugyanaz, amelyben a felnőttek dolgoznak, kommunikálnak, szórakoznak (*Jakab*, 2011).

Margaret Mead (1999 idézi *Nyíri*, 2009) a generációk közötti tudásátadásnak három irányát különböztette meg. A posztfiguratív kultúrában a gyermekek elsősorban szüleiktől, elődeiktől tanulnak, míg a kofiguratív kultúrában a tudásátadás kétirányúvá válik. Említést tesz továbbá a prefiguratív kultúráról, ahol majd az idősebb nemzedék tagjai tanulnak a gyermekektől.

Mark Prensky (2001) arról ír tanulmányában, hogy a digitális bevándorlónak a megváltozott kulturális környezethez való alkalmazkodás, idomulás érdekében gyermekeiktől kell tanulniuk. Ezt a nézetet vallja *Don Tapscott* (2001) is, aki úgy véli, egy „fordított szocializációs” folyamatban a felnőtteknek kell felzárkóznuk a gyerekekhez.

Tari Annamária pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy „*ha valaki jó felnőtt akar maradni, akkor meg kell hallgatnia és hallania a fiatalt, aki szintén rendelkezik már tudással, ráadásul olyanal, amelyet az idősebb nem feltétlenül tud megszerezni*” (*Tari*, 2010. 189. o.). Ezek a gondolatok nyilvánvalóvá teszik, hogy napjaink ifjúsága új és egyre erősödő tekintélyre tett szert, amely hatással van a társadalmi hierarchiában betöltött szerepére.

Az egyén a média terében

Az infokommunikációs eszközökkel átalakult fiatalok időháztartása – másképp osztják be, és másképp használják szabadidejüket –, családi és iskolai státusza. Átalakult számukra a kapcsolat, a közösség, a szórakozás, a tanulás fogalma, és beleszületve a digitális korbba, elődeikhez képest másképp alakítják át az ismert társadalmat. Számukra az internet a személyes kommunikáció eszköze, az önmegvalósítás tere.

Napjainkban az egyén belépése a tömegkommunikációs térbe 2-6 éves korra, a modern kommunikációs térbe 3-8 éves korra tehető, azaz a médiatérbeli eszközök „családtaggá” váltak (Nagy és Trencsényi, 2012). Mára az emberek mindennapi tapasztalatai nagyrészt a médiumokon keresztül születnek. Tengerparti nyaralásra, téli sítúrákra el nem jutó családoknak is lehet élményük a tengeről, a havas hegyvidékről. A média tükrözi és teremti a valóságot. A befogadók, szülő és gyermek egyaránt személyes tapasztalat nélkül, közvetett úton szerezhetnek ismeretet, vélt tudást a világ tárgyi és szociális jelenségeiről.

A különbség az, hogy amíg a szülőnek jó esetben megvannak ehhez a folyamathoz az előfeltételei – vagyis rendelkezik a fizikai valóság értelmezéséhez megszerzett kompetenciákkal, pontosan érti a kódolás nyelvét, rendelkezik megfelelő előzetes tudással, tud figyelni a fontos részletekre –, addig a gyermeknél ezek hiányoznak (Berta és Csabai, 2014).

A médiafogyasztás folyamata egyrésztől kognitív tevékenység, melynek során a befogadónak mindig aktívan kell döntéseket hoznia az értelmezés érdekében, másrészt társadalmi-kulturális meghatározottságú (Jakab, 2011). Ráadásul a tapasztaltak reális értékeléséhez és feldolgozásához, elhelyezéséhez egy meglévő tudrendszerben, megfelelő metakognitív képességre és kritikai gondolkodásra is szükség van.

Ennek ellenére a tapasztalatok szerint ez a megismerési folyamat alacsony szintű szülői mediáció mellett történik. A szülő az otthoni, biztonságosnak vélt környezetben jobban „elengedi gyermeke kezét”. Egyrésztől mert úgy gondolja, a képi világ egyértelmű információkat közvetít, másrésztől mert a médiumok által közvetített világ nem tűnik számára olyan veszélyesnek, mint a valódi. Sok esetben pedig sajnos maga a szülő sem rendelkezik megfelelő mértékben a felsorolt képességekkel.

A gyerekeknek, fiataloknak szóló tv-műsorok, rajzfilmek stb. esetében sokan tévesen úgy gondolják, hogy mivel célzottan az adott életkorú közönségnek készültek, nincs szükség magyarázatra, értelmezésre, segítségre a látottak feldolgozásához. Pedig igen gyakran előfordul, hogy az ábrázolás nyelve, a használt szimbólumrendszer is magyarázatot, értelmezést igényel, ugyanúgy, mint a látottak „nem valós” voltának tudatosítása.

Ha a gyerekek szocializációs folyamataira gyakorolt médiahatásról, és a szülők szükséges mediáló szerepéről beszélünk, ki kell térnünk az úton-útfélen megjelenő reklámokra, amelyek tartalmi szinte „szűretlenül” ömlenek a gyerekekre mindenféle médiaeszközből.

A gyerekek 4-5 éves korban még nem tudnak különbséget tenni a hirdetések és a többi műsor között. E kor felett már felismerik ugyan a hirdetéseket, de nem tartalmuk szerint tesznek köztük különbséget, hanem például az alapján, hogy milyen vicces, vagy milyen hosszú. A reklámmal kapcsolatos alapvető feladat annak felismerése, hogy a reklám célja a közönség meggyőzése, és nem a befogadó, hanem a hirdető érdekeit szolgálja. Erre a felismerésre a gyerekek általában 7-8 éves koruk után válnak képessé (Sas, 2007).

De milyen hatással vannak a reklámok a gyermekek szocializációs folyamataira? A reklám sajátossága a sztereotipizálás, az idealizált álomvilág, az örök fiatalság illúziója, a tökéletesség, mint idea-kép (*Pászthy, 2007*). Ezek a sztereotípiák negatív hatással vannak énképükre, nemi identitásuk fejlődésére. *George Gerbner (2000)* szerint a gyerekek ízlését és értékeit, életük első 5-6 évében, főleg a szülői mintáknak kellene alakítaniuk, ehelyett születésüktől kezdve a televízió által sugárzott történetek, hírek és reklámok állandó és szimbolikus világában élnek.

A gyermekek szerepe a társadalmi hierarchiában

Fontos kérdés a média nyújtotta tartalmak fogyasztási körülményeinek vizsgálata. A mai gyerekek alapvető igénye a saját szoba, még azonos nemű, korban közelálló testvérek esetén is. Ez a „saját birodalom” egy privát, szinte intim tér, amelynek tiszteletben tartása alapvető igény. Ez a „saját világ” különböző saját médiahasználati eszközökkel rendelkezik, amelyeket a gyerekek sok esetben a saját belátásuk szerint használhatnak idő és a tartalom tekintetében is, minimális szintű szülői ellenőrzés, mediáció mellett. A „saját világ” számára napjainkra saját médiaipari ágazat épült ki, speciálisan fiatalok számára szóló filmekkel, tv-programokkal, tv-csatornákkal, írott és elektronikus újságokkal, internetes oldalakkal, zenei termékekkel, videójátékokkal stb.

Láthatóan megváltozott a gyermekek pozíciója a társadalmi hierarchiában. Önálló választással, döntéssel rendelkező, jelentős fogyasztói réteget képviselnek. Kiemelkedő szerepet játszanak az új technológiák elterjedésében, amelyek használatára sok esetben a gyerekek tanítják a felnőtteket, megfordítva az eddigi generációs szokásokat (*Kósa, 2016*).

A gyermekek és szüleik váltak az új technológiák kiemelt felvevőpiacává, és jól látható az is, hogy a gyermekek milyen nagy mértékben képesek befolyásolni szüleik fogyasztási szokásait.

Az eddig említett változások és körülmények nagy szerepet játszanak abban, hogy a fiatalok napjainkban egyre inkább a horizontális társas kapcsolatok felé fordulnak, a felnőttek és köztük a szülők tekintélye pedig egyre csökken. A fiatalok a médián keresztül szemlélik a felnőttek világát, annak minden árnyoldalával. Láthatnak hazug, jellemgyenge, korrupst, tehetetlen stb. felnőtteket, akár szülői szerepben is. Így a gyerekek még azelőtt szembesülnek a felnőtt lét fizikai, lelki és társadalmi csapdáival, mielőtt megfelelő érettséggel készen állnának azok kezelésére (*Kiss, 2004*).

Neil Postman (1994) szerint, míg a korábbi generációk információhoz való hozzáférést a felnőttek szabályozták, mára a felügyelet minimálisra csökkent. Szerinte a gyerekek és a felnőttek közötti különbségek özszemosódnak, a gyerekek sok nekik nem való információhoz hozzájutnak, míg a felnőttek gyerekesek maradnak, ugyanazokat a tv műsorokat, sorozatokat, rajzfilmeket nézik, ugyanazokért a zenékért rajonganak, ugyanazokkal a digitális játékokkal játszanak.

A gondolkodás változásai

Fontos szempont az is, hogy digitális korunk milyen változásokat eredményezett a ma emberének gondolkodásában, neurológiai rendszerében, képességeiben, hiszen az emberi fejlődéstörténet során jól tetten érhető a kultúra nagymértékű változásának hatása az emberi gondolkodásra.

Az emberi agy plasztikus, folyamatos változásra képes, tapasztalatfüggő struktúra, amelyben átalakulást idéz elő minden külső inger, környezeti hatás. Az internet aktívan böngészők körében például megfigyelhető a rövidtávú memória fejlődése (Gyarmathy, 2011).

Sokan saját bőrünkön tapasztalhatjuk emlékezőképességünk, azaz hosszútávú memóriánk nagyarányú romlását, mivel minden számunkra szükséges információ újra és újra rendelkezésünkre áll, elérhető anélkül, hogy az eszünkbe véstük volna.

A gyerekek is hozzáférhetnek minden számukra fontos információhoz, ha megtanulják azt céltudatosan keresni, kritikusan kiválasztani. Ehhez azonban ismét szülői, illetve felnőtt irányításra van szükségük. Hiába oly boldog és büszke sok kisgyermekes szülő, hogy gyermeke már két évesen be tudja kapcsolni a tabletet, és még a kedvenc meséjét is megkeresi és elindítja rajta. Amikor ezek a gyerekek „maguktól megtanulják” a digitális eszközök használatát, megelőzve a felnőtteket, valójában csak ezen eszközök működtetését sajátítják el, ami néhány játék-alkalmazás vagy tartalomfogyasztásra szolgáló applikáció rutinszerű kezelését jelenti.

Az informatikai eszközökkel való problémamegoldáshoz, az információ kereséséhez, szűréséhez, értékeléséhez, a digitális környezetben zajló megfelelő kommunikáció elsajátításához, az itt történő együttműködéshez, a digitális tartalom előállításához, a digitális tér biztonságos használatához mindenképpen felnőtt által történő felelős és tudatos irányításra, mediálásra van szükség.

A megszerzett információ akkor válik valódi tudássá, ha azt a gyermek megfelelő módon fel is tudja dolgozni, és használni is képes. Ez a tevékenység azonban egyre több gyereknek okoz problémát napjainkban. Szülők és pedagógusok szembesülnek nap mint nap kreatív, intuitív, gyors döntésekre képes, jó humorú gyerekek szövegértési, illetve tanulási problémáival.

Amíg ugyanis Prenskey (2001) digitális bevándorlójánál – tipikusan bal agyféltekei dominancia mellett, az írás-olvasás mindennapi gyakorlatával – az információfeldolgozás elemző módon, logikusan, lépésről lépésre történik, addig a digitális bennszülöttek könnyen befogadják a változó információkat – gyakran párhuzamosan is (multitasking) –, agilisabban képesek azonnali döntéseket hozni, de a pontos, szisztematikus, tervszerű, rendezett gondolkodás végrehajtásában gyengébbek.

Ennek oka több tényezőtől tevődik össze. A digitális bevándorlók képességei jellemzően a bal agyfélteke dominanciája mellett formálódtak, így érték őket a

megváltozott kultúra hatásai, amelyek a jobb agyfélteke működésének fokozódó aktivitásához vezettek.

A digitális bennszülöttek képességeinek alakulásánál a gyorsan változó, és sok információt hordozó téri-vizuális ingerek játszanak döntő szerepet, a jobb agyfélteke aktív működése mellett. Szerencsés esetben a két agyfélteke működése így kiegyenlítettebbé válik, hiszen az emberi mivoltunkhoz kapcsolódó beszéd, írásbeliség, verbalitás megtartja a bal agyfélteke erejét. A problémát a bal agyfélteke dominanciájának gyengülése jelenti.

Számos megfigyelés mutatott összefüggést a családok használatában lévő különböző digitális eszközök képernyőinek működési ideje és a családban élő kisgyermek beszédfejlődésének késése és visszamaradottsága között. A bekapcsolt tévé, számítógép stb. mellett ugyanis a szülő óhatatlanul megosztja figyelmét, kevesebbet beszél a kisgyermekéhez, kevesebb párbeszédet kezdeményez, pedig a két év alatti gyermekek csak valós társas interakciókból képesek a nyelvet megfelelően elsajátítani.

Gyermekeink kész vizuális információkat kapnak azáltal, hogy ritkán hallgatnak meséket képi élmény nélkül, döntően rajzfilmeket néznek, így képzetalkotásuk, azaz a nyelvi sorozatból való saját kép alkotásának képessége gyengül, ami pedig a szövegértés alapja (Gyarmathy, 2011).

A kisgyermek döntően vizuális élményszerzése inaktivitással jár, passzív befogadás, amely mellől hiányzik a mozgásos észlelés. Ennek hiánya a szenzomotoros rendszer megkéső fejlődéséhez, illetve bizonyos esetekben alul-működéséhez vezethet, megzavarhatja a testséma kialakulását az agyban, amelyhez képest válhatnának belsővé a téri irányok. Ez a precíziós információ a tapasztalat feldolgozásának nem megfelelő fejlődését eredményezheti, ami kedvezőtlenül befolyásolhatja a gondolkodás pontosságát, a kognitív működést, valamint a mozdulatok és a vizuális élmény összekapcsolását (Gyarmathy, 2011).

Megfelelő mennyiségű mozgásos tevékenység hiányában a neurológiai stabilitás kiindulópontja, az egyensúlyi rendszer is gyengébben működik, ami az információfeldolgozás és a koncentrációs képesség bizonytalanságát eredményezheti (Gyarmathy, 2011).

Virtuális autizmus

Itt érdemes említést tenni korunk egyik újszerű jelenségéről, a virtuális autizmusról. Ez nem egy hivatalos diagnózis, de különböző kutatási jelentésekben szakemberek egyre többször tesznek róla említést.

Tájékozódásom során eljuttottam *Marius Teodor Zamfir* (2018) tanulmányához, aki ASD-ben diagnosztizált gyermekeknél, 2012-2017 között, két speciális rehabilitációs központban végzett longitudinális felmérést. Kutatásának eredményei azt mutatták, hogy azon gyerekek esetében, akik születésüktől hároméves korukig napi 4 óránál

többet töltöttek valamilyen virtuális eszköz képernyője előtt, a szenzomotoros és a szociális ingerek szegénysége az autizmus spektrumzavarral diagnosztizált gyermekekéhez nagymértékben hasonló tüneteket mutatott. Első hallásra ez elképzelhetetlenül sok időnek tűnik, de ha figyelembe vesszük a szülők háttér-médiahasználati gyakorlatát, illetve a napi teendők elvégzéséhez szükséges nyugalom megteremtésének legkézenfekvőbb megoldását, a „digitális bébiszittert”, valóságossá válik az említett lehetőség. A szülők nincsenek vele tisztában, hogy milyen károkat okoznak ezzel. Kisgyermekeik idegrendszerét olyan nagy mennyiségű vizuális inger éri, amelyet már nem tudnak kontrollálni. Könnyen hozzászoknak a virtuális környezethez, nem kíváncsiak a valódi világra, megelégszenek az eszközök adta ingerekkel. Mindeközben hiányt szenvednek azokból az élményekből, amelyeket szüleikkel, családtagjaikkal, gyermektársaikkal közösen élhetnek át.

Passzívak, kerülnek a szemkontaktust, mérsékelt mimikahasználat jellemzi őket, nem képesek szabályozni indulataikat, a nyelvi- és beszédfejlődésben korukhoz képest elmaradnak, figyelmük és koncentrációs készségük fejletlen. Azonban az autizmus spektrumzavarral ellentétben virtuális autizmus esetén jelentős és gyors javulás érhető el, mégpedig az eszközhasználat jelentős csökkentésével, és a megfelelő ingerek folyamatos biztosításával. Az említett szélsőséges, valós kórképet mutató jelenségen kívül is sokat árthat egy szülő az okoseszközök nem megfelelően tudatos használatával, alkalmazásával, amivel ők maguk is jelentős időt töltenek, mintát adva gyermekeik számára.

Általános jelenség, hogy figyelmük egy bizonyos százalékával mindig a virtuális térben vannak, rá-rá pillantanak egy-egy üzenetre, közösségi oldalra, vagy éppen rákeresnek a napi hírekre, esetleg moziújsorra vacsora közben az asztalnál, vagy a közös legőzés közben. Ritkán tudnak teljes figyelemmel jelen lenni, pedig gyermekük az ő reakcióiból, mosolyaiból, érintéseiből tanulja meg, hogyan reflektáljon környezetére, hogyan oldjon meg helyzeteket. Az okoseszköztől való túlzott függés tehát nemcsak a gyermekeket, hanem szüleiket is érinti, tudatos és következetes, helyes példát mutató magatartásuk elengedhetetlen.

Zavarok a személyiség fejlődésében

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) és az Amerikai Gyermekorvosok Társasága (AAP) két éves kor alatt teljes mértékben ellenzi a csecsemők és kisgyermekek okoseszköz- és médiahasználatát. 2 és 5 éves kor között napi maximum 1 óra, szülői felügyelet mellett töltött képernyőidőt ajánl (WHO, 2019).

Ezzel szemben a mindennapi gyakorlat azt mutatja, hogy a szülők nagy része a gyermek lefoglalására például házimunka végzése vagy autózás közben, étkezéskor, illetve a gyermek megnyugtatása céljából tablettát, okostelefont ad gyermeke kezébe, illetve televízió elé ülteti, sőt a gyermek elaltatásához is segítségül hív valamilyen digitális eszközt. Ez a rutin teljes mértékben ellentétes azzal a javaslattal, hogy egy órával elalvás

előtt már egyáltalán ne legyünk képernyő előtt, mivel az rontja az alvás minőségét. Ilyenkor a gyermekek a képernyőre fókuszálnak, a külvilág megszűnik számukra, lát-szólag azonnal megnyugszanak. A szülők pedig egyáltalán nincsenek tisztában azokkal a hátrányos folyamatokkal, amelyek ilyenkor gyermekeikben zajlanak.

A kisgyermek megnyugvásához, szorongásuk, félelmük, fájdalmuk feloldásához egy felnőtt személyre van szükségük, amely folyamat személyiségfejlődésük szempontjából döntő jelentőségű. Mintát kapnak arra, hogyan lesznek képesek később saját magukat megnyugtatni, kezelni érzéseiket, félelmeiket, szorongásaikat, stresszhelyze-teiket.

Az okoseszközök helyettesítő szerepével a személyiségfejlődés egy fontos feltétele nem adatik meg számukra. Erre a hatásra a szervezetükben zajló hormonális folyama-tok is ráerősítenek. Ha a gyermek azt éli át, hogy kiszámíthatóan rendelkezésre állnak a szülei, amikor szüksége van rájuk, szervezetében oxitocin kezd termelődni, amely a biztonságos kötődés kialakulásáért is felelős. Ezzel szemben az okostelefon használata során dopamin termelődik, ami ugyan rövidtávú élvezetet okoz, de hosszú távon nem enyhíti a hiányérzetet vagy a stresszt, ellenben hozzájárul a sóvárgás és függőség kiala-kulásához. A tárgyakhoz ugyanis nem kötődünk, hanem függővé válunk tőlük. Azok a kamaszok és felnőttek, akik kisgyermekkorukban érzelmi szükségleteikre válaszként személyek helyett tárgyakat kaptak, hajlamosabbak lesznek a drogfogyasztásra, függő-ségek kialakítására (Pál, 2019).

Minden örömet adó tevékenység (rajz, tánc, zene, játék, sport, hobbi stb.) során dopamint termel szervezetünk, mintegy jutalom gyanánt erőfeszítéseinkért. Ezek-kel a belső dopamintermelő tevékenységekkel szemben a digitális élményeket kísérő külső dopamintermelés úgy biztosít örömforrást, hogy valójában semmit sem kell ten-nünk érte. A könnyen, gyorsan szerzett sok dopamintól pedig könnyű függővé válni (Uzsalyiné, 2020).

A megoldás a felsorolt problémákra ebben az esetben is a szülők kezében van. Az okoseszközök életünk szerves részeként vannak jelen kultúránkban, eldobni őket, elha-tározni tőlük magunkat és gyermekeinket értelmetlen és lehetetlen. A szülőknek meg kell tanulniuk és tanítaniuk tudatos, következetes és optimális használatukat.

Szülői stratégiák

A digitális generációt leíró tanulmányok egyik kitüntetett terepe az internet szülő-gyer-mek kapcsolatra gyakorolt hatása. A szakirodalom különböző stratégiákat azonosít-tott az internethasználat szülői kontrollja kapcsán, amelyeket véleményem szerint más médiumok esetében is megfigyelhetünk, alkalmazhatunk.

Az aktívan résztvevő szülő beszélget gyermekével a különböző médiumok használa-táról, az ott található tartalmakról, időnként használat közben, a szükséges helyzetben. Ezek a gyerekek rendszerint kritikusabbak a látott tartalmakkal szemben, de a stratégia

végkimenetelét nagymértékben befolyásolják a gyermek egyéni jellemzői, neme, kora, szocioökonómiai státusza. Az interakció-korlátozó szülő határt szab a használat ideje, helye, vagy mindkettő tekintetében, legtöbbször tiltás formájában. Többségük sem személyes jelenléttel nem próbálja segíteni a médiák sugározta tartalmak megértését, az információk osztályozását, feldolgozását, sem technológiai kontrollal, szűrővel, szülői felügyeleti szoftverekkel nem próbálja megelőzni a negatív hatásokat. A technikai korlátozó szülő él a fent említett lehetőségekkel, alkalmazza azokat. A figyelő szülő viszont jelen is van gyermeke médiahasználatára során, megosztják az élményt, a szülő esetenként kommentálja is a látottakat, hallottakat (*Ujhelyi*, 2015).

Összefoglalás

Összességében elmondható, hogy a médiumok, a digitális eszközök, az internet szerves és immár nélkülözhetetlen, megkerülhetetlen részét képezik életünknek, mindennapjainknak. Ezen eszközök egészséges korlátok és szabályok között történő használata kifejezetten előnyös lehet, kifogyhatatlan mennyiségű információval, a szociális kapcsolatok kiépítésével, fenntartásával, erősítésével járhat.

Ehhez azonban a gyermekeknek olyan felnőttek irányítására van szükségük, akik értenek a technikához, amit gyermekeik használnak; tisztában vannak az okoseszközök és a médiumok hatásával a gyermekek idegrendszeri, érzelmi és értelmi fejlődése, szocializációs folyamataik, társas létük szempontjából. A korlátok és szabályok megalkotása mindenképp alapos megfontolást igényel, mert például az internetezési idő szigorú és merev korlátozása hátránnyal is járhat.

A nem kívánt tartalmakhoz viszont a korlátozott idő alatt is hozzájuthat a gyermek, de tudomást szerezhet róla egy barát vagy osztálytárs eszközén keresztül, vagy akár szóbeli beszámolója révén is. Hasonló a probléma a különböző szűrőprogramok tekintetében. Ezek rendkívül hasznosak mindaddig, amíg a gyermek a saját, általunk ellenőrzött eszközt használja, de az már nehezen kontrollálható, hogy társai digitális tevékenységeit figyelemmel kísérve milyen információkhoz jut hozzá. Így az előbb említett két stratégia mellett is nélkülözhetetlen a szülők mediáló, kultúrákövetítő tevékenysége, példamutatása, folyamatos reflektálása gyermekeikre, azok gondolataira, élményeire, beszámolóira. Ehhez azonban meg kell tartaniuk hitelességüket, amelynek egyik feltétele az, hogy otthonosan mozogjanak gyermekeik világában, ismerjék kedvenc előadóikat, műsoraikat, filmjeiket, sportolóikat stb.

Mindenképp szükséges lenne a szülők minél szélesebb körű tájékoztatása, hogyan vezessék gyermekeiket az online térben, és a médiumok sugározta világban, hogyan segítsék őket a mérhetetlen mennyiségű inger, élmény és információ feldolgozásában; milyen árulkodó jelekre figyeljenek, amelyek a problémás internethasználatra vagy esetleg – bár tanulmányomban erre a területre nem tértem ki – internetes zaklatásra utalhatnak. Gyermekeik érdekében legyenek tisztában a digitális világ előnyeivel,

hátrányaival és csapdáival egyaránt, törekedjenek a folyamatos tájékozódásra, tudatos irányításra akkor is, ha családi életük diszfunkcionális kapcsolatokkal terhelt, egyedülálló szülőként nevelik gyermekeiket, és a családfenntartás idejük jó részét felemészti. Tegyék ezt újra és újra azért, hogy megfelelő mértékben tudják befolyásolni és irányítani gyermekeik fejlődését, szocializációját, felnőtté válását. Ehhez szeretnék hozzájárulni a téma további tanulmányozásával, amelynek következő lépése egy empirikus kutatás elvégzése, valamint eredményeinek feltárása, értékelése, kifejtése.

Irodalom

- Berta Judit és Csabai Krisztina (2014): *Szocializáció gyermek és serdülőkorban. Elakadások, zavarok és kibontakozás*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Budapest.
- Gerbner, George (2000): *A média rejtett üzenete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Gyarmathy Éva (2011): A digitális kor és a sajátos nevelési igényű tehetség. *Fordulópont*, 13. 1. sz. 79-88.
- Jakab György (2011): Szocializáció és média – a diákok és az internet. *Új Pedagógiai Szemle*, 61. 8-9. sz. 121-143.
- Kiss Judit (2004): A televízió hatása a kisiskolás gyerekekre. *Új Pedagógiai Szemle*, 54. 7. sz. 35-59.
- Kósa Éva (2004): *A média szerepe a gyerekek fejlődésében*. Mindentudás Egyeteme 5. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Kósa Éva (2016): A média: a változások oka vagy eszköze? *Gyermeknevelés*, 4. 2. sz. 48-68.
- Mead, Margaret (1999): *Continuities in Cultural Evolution*. Transacion Publisher, New Brunswick.
- Nagy Ádám és Trencsényi László (2012): *Szocializációs közegek a változó társadalomban*. ISZT Alapítvány, Budapest.
- Nyíri Kristóf (2009): Tanulás és tudás a mobil világban. In: Benedek András és Hunyadi Györgyné (szerk.): „Az oktatás közügy”. A VII. Nevelésügyi Kongresszus zárókötetete. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
- Pál Ferenc (2019): *Ami igazán számít – Hogyan bánjunk jól magunkkal és másokkal?* Kulcslyuk Kiadó, Budapest. 193–211.
- Pászthy Bea (2007): A média által közvetített ideálok hatása a gyermekek és serdülők testképére. In: *A kiskorúak védelme a médiaszolgáltatásokban*. „Párbeszéd a médiáról” konferencia-sorozat. Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet. 18–23.
- Postman, Neil (1994): *The Disappearance of Childhood*. Vintage/Random House.
- Prensky, Mark (2001): *Digital Natives, Digital Immigrants*.
<https://marcprensky.com/writing/Prensky%20%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (2023.02.28.)
- Sas István (2007): *Reklám és Pszichológia*. Kommunikációs Akadémiai Könyvtár, Budapest.
- Stein, Joel (2013): Millennials: The Me Me Me Generation. *The Times Magazine*, May 20. 30-35.
- Tapscott, Don (2001): *A digitális gyermekkor*. Kossuth Kiadó, Budapest.

- Tari Annamária (2010): *Y generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban*. Jaffa Kiadó, Budapest.
- Ujhelyi Adrienn (2015): Az internet, mint szocializációs közeg. In: Kósa Éva és Berta Judit (szerk.): *Médiaszocializáció*. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest. 153-179.
- Uzsálné Pécsi Rita (2020): *Fejleszt vagy rombol? Kulcs az okoseszközök okos használatához*. Kulcs a Muzsikához Kiadó, Pécs.
- WHO (2019): *Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241550536> (2023.04.15.)
- Zamfir, Marius Teodor (2018): *The consumption of virtual environment more than 4 hours/day, in the children between 0-3 years old, can cause a syndrome similar with the autism spectrum disorder*.
https://www.researchgate.net/publication/323748812_THE_CONSUMPTION_OF_VIRTUAL_ENVIRONMENT_MORE_THAN_4_HOURSDAY_IN_THE_CHILDREN_BETWEEN_0-3_YEARS_OLD_CAN_CAUSE_A_SYNDROME_SIMILAR_WITH_THE_AUTISM_SPECTRUM_DISORDER (2023.04.17).